

УДК 373.3.090.21:617.89-008.434.37

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук,
старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. В. Скляр

магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСУ ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються особливості адаптації дітей з дислексією до умов освітнього середовища та подано результати обстеження дітей молодшого шкільного віку.

В статье рассматриваются особенности адаптации детей с дислексией к условиям образовательной среды и представлены результаты обследования детей младшего школьного возраста.

The article considers the peculiarities of adaptation of children with dyslexia to the conditions of the educational environment, and presents the results of the survey of children of primary school age.

Ключові слова: порушення писемного мовлення, дислексія, нормотиповий розвиток, молодший шкільний вік.

Ключевые слова: нарушение письменной речи, дислексия, нормотипное развитие, младший школьный возраст.

Key words: speech disorders, dyslexia, normative development, primary school age.

Постановка проблеми. Проблема вивчення порушень мовлення у

дітей в наш час стає все більш актуальною. В останні десятиліття з кожним роком збільшується кількість дітей, які мають порушення писемного мовлення – дислексію. Це порушення поширене не лише серед учнів спеціальних закладів загальної середньої освіти (СЗЗСО), а й у закладах загальної середньої освіти (ЗССО).

Сьогодні у вітчизняній та зарубіжній логопедії висвітлено питання симптоматики, механізмів, структури дислексії; розроблені як загальні методологічні підходи, так і напрямки, зміст і диференційовані методи корекції різних видів дислексії (Л. Бартенева, А. Винокур, Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавичюте, Л. Єфіменкова, Л. Журавльова, О. Корнєв, Р. Лалаєва, Р. Левіна, О. Логінова та ін.)

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За результатами досліджень Л. Тенцер, актуальність вирішення проблеми корекції та формування навичок писемного мовлення зумовлена значним збільшенням кількості учнів ЗССО (від 8 % до 25 %), які відчувають труднощі вже на початковому етапі навчання грамоти (Н. Голуб, Е. Данілавичюте, Л. Журавльова, В. Ільяна, О. Корнєв, Н. Пахомова, Т. Пічугіна, В. Тарасун, Н. Чередніченко та ін.).

Дислексія може бути наслідком розладів, що мають місце в поширеній області праксису та гнозису, які забезпечують сприйняття простору і часу, бо найважливіший фактор дислексії полягає у труднощах знаходження вихідної точки в просторі і часі, а також в аналізі та

відтворенні точної просторової і тимчасової послідовності (Ж. Ажуріагерра, Ф. Кошер, М. Суле та ін.) [2].

Н. Гранжон і Ж. Ажуріагерра висловлюють думку, що добре латералізована дитина має в своїй праворукості або чіткій ліворукості необхідні «довідкові пункти», тоді як слабо або перехресно латералізована втрачає опорні пункти, важливі для її конструктивних дій. Зв'язок між поганою латералізацією та порушеннями процесів читання має опосередкований характер, тому що вирішальну роль грає не сам стан латераліти, а пов'язана з нею неформованість просторових уявлень і орієнтувань [15].

Мета статті – дослідження передумов виникнення порушень процесу читання у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час ґрунтовного аналізу спеціальної педагогічної літератури, передового практичного досвіду, було виявлено, що для учнів із порушеннями писемного мовлення – дислексією, характерне зниження працездатності, низька рівновага нервових процесів з яскраво вираженою загальмованістю, ці діти не орієнтуються в колективі і менш адаптовані до умов шкільного навчання.

У більшості дітей домінують негативні емоції та підвищена схильність до стресових станів. Вивчення рівня досягнень учнів молодшого шкільного віку з дислексією показало, що в половині випадків після успішного виконання завдань

частина дітей переходить не до більш складного, а до більш легкого. У результаті чого можна стверджувати про те, що у дітей із дислексією з віком розвивається знижений рівень досягнень.

Таким чином, ряд специфічних порушень когнітивного та мовленевого розвитку у дітей з порушеннями писемного мовлення – дислексією, гальмують розвиток у них повноцінних комунікативних зв'язків з оточуючими, ускладнюють контакти з дорослими та можуть призвести до зниження результативності навчальної діяльності, що впливатиме на загальний пізнавальний розвиток дитини.

Метою констатуючого етапу дослідження було виявлення особливостей адаптації дітей із дислексією до умов ЗЗСО.

Вивчення особливостей адаптації до нових соціальних умов у дітей 6-7 років, її успішність оцінювалася за наступними критеріями: відношення до навчального закладу, особливості взаємовідносин з оточуючими, особливості психофізичних процесів, стан здоров'я, сила та тривалість змін у поведінці та соматичному стані, пов'язані зі вступом в школу.

З метою виявлення динаміки адаптації методики проводилися три рази: впродовж першого місяця відвідування освітнього закладу, через 3 і 6 місяців з початку вступу до школи.

Вивчення особливостей адаптації до школи у дітей з дислексією здійснювалося за допомогою наступних методик.

Бесіда з батьками. Мета – отримання відомостей щодо стану дітей до вступу в навчально-освітній заклад і після.

Спостереження здійснювалося під час приходу дітей до школи, уходу додому, на уроках та перервах.

Соціометричний опитувальник. Мета – визначення соціального статусу, значущості та характеру взаємовідносин з учителями, батьками та дітьми, виявлення референтної групи.

«Малюнок школи». Мета – визначення характеру відношення дітей до школи та виявлення тривожності, пов'язаної з відвідуванням закладу освіти.

«Дві школи». Ця методика є модифікацією «Бесіди про школу», розробленої Т. Нежновою, дозволяє визначити внутрішню позицію дитини, її спрямованість на зміст навчального процесу або орієнтацію на навчальні види діяльності, на формальні сторони навчання.

Запропонована модифікація дозволяє виявити відношення дитини до школи, вчителів та інших учнів, а також мотивацію навчання.

У ході вивчення загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо особливостей адаптації до школи дітей з типовим мовленнєвим розвитком і дітей із порушеннями писемного мовлення – дислексією було виявлено три типи відношення до школи.

Позитивне відношення до школи. На емоційному фоні домінують позитивні емоції. Спостерігається позитивне відношення до вчителів,

однолітків, навчанню. Превалюють навчальні мотиви. Діти доброзичливі, відкриті, прагнуть до спілкування з однокласниками.

Амбівалентне ставлення. Відзначаються часта зміна настрою, висока, рідше несформована потреба в спілкуванні. Навчальна мотивація не розвинена. Дітей з амбівалентним ставленням до школи можна розділити на дві групи за характером поведінки: 1. Страх спілкування з однолітками і дорослими. Діти доброзичливі, але боязкі, сором'язливі, невпевнені в собі. 2. Афективні спалахи, конфліктність при прагненні до спілкування з однолітками і дорослими.

Негативне відношення. Відзначається превалювання негативних емоцій, негативне ставлення до вчителів, однолітків і школі. У дітей виявляється низька або несформована потреба в спілкуванні. Навчальна мотивація нерозвинена [64].

Ці критерії і було покладено в основу дослідження особливостей адаптації обраної категорії дітей до навчального процесу і умов закладів загальної середньої освіти.

Окрім зазначених вище методик доцільним, на нашу думку, було проведення вивчення провідних процесів, що, безпосередньо, впливають на формування навички читання: вивчення рівнів сформованості фонематичного слуху, звукового аналізу та синтезу слів, активного словникового запасу, граматичної сторони мовлення та зв'язного мовлення.

Вивчення фонематичного слуху.

При обстеженні розвитку фонематичного слуху визначалася здатність дітей виділяти звук з ряду інших звуків, з складових рядів, в словах і розрізняти подібні звуки за допомогою наступних завдань:

1. Повторення за експериментатором серій складів.
2. Виділення звуку в слові.
3. Визначення кількості складів у слові.
4. Називання картинки, уточнення, чим відрізняються.

Максимальне число балів за виконання завдань – 30.

Вивчення стану звукового аналізу та синтезу слів:

1. Визначення кількості звуків у словах (кількісний аналіз).
2. Виділення першого, останнього голосного (приголосного) звуку в слові.
3. Послідовне виділення кожного звуку в слові.
4. Називання слів, в яких 3, 4, 5 звуків (5 слів).

Максимальне число балів – 30.

Вивчення граматичної будови мови:

1. Складання речень із слів.
2. Утворення зменшувальної форми іменника.
3. Додавання прийменників до складу речення.
4. Утворення прикметників від іменників.

Максимальне число балів – 30.

Вивчення активного словникового запасу:

1. Підбір синонімів.
2. Підбір антонімів.

3. Уміння пояснювати переносне значення слів у словосполученнях і реченнях.

4. Класифікація понять (предметні картинки).

Максимальне число балів – 30.

Вивчення зв'язного мовлення:

1. Складання розповіді за серією сюжетних картинок з 4 - 5 картинок.

2. Переказ прослуханого тексту.

Максимальне число балів – 30.

Таким чином, всі завдання об'єднані в шість блоків з максимальними оцінками по 30 балів. Найбільша кількість балів за виконання завдань становить 180. Прийнявши цю цифру за 100 %, можна вирахувати відсоток їх успішності виконання проб, використовуючи процедуру математичного обчислення.

Отже, спираючись на показники кількісно-якісного аналізу, можемо виділити основні помилки в оволодінні навичкою читання. В тій чи іншій мірі у багатьох дітей страждає розуміння прочитаного. У більшості відзначається дефіцит категоріального словника. Багато дисграфічних і орфографічних помилок, часто зустрічаються порушення звукової сторони мовлення: порушення за типом артикуляційної диспраксії або функціональної дислалії. Тому, попередженням виникнення дислексії доречною буде профілактика в молодшому шкільному віці.

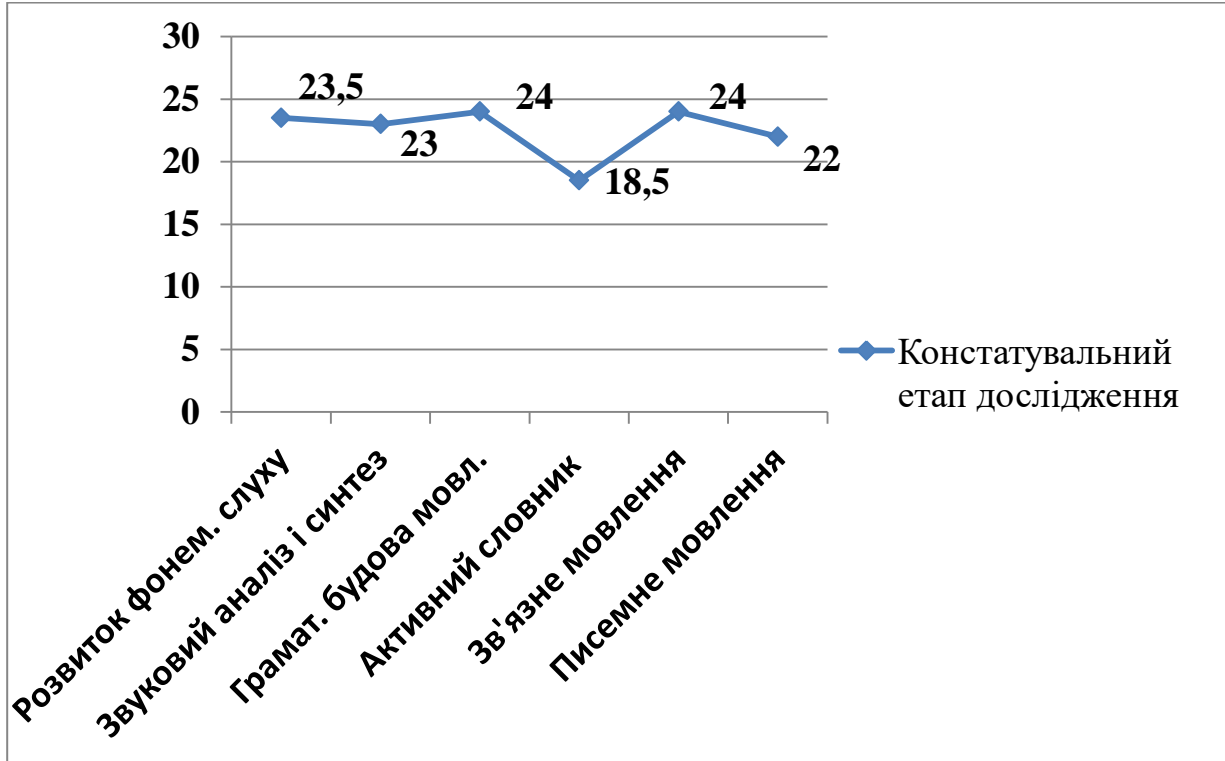

Рис.1. Результати логопедичного вивчення молодших школярів з дислексією

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ґрунтуючись на результатах дослідження, ми можемо зробити висновок, що існує взаємозв'язок між особливостями соціальної адаптації та рівнем мовленнєвого розвитку. Крім того, на процес адаптації впливає не тільки наявність мовленнєвого порушення, а і його структура та етіопатогенез.

У дітей із дислексією в перші місяці відвідування школи відзначалися негативні зміни в емоційній і комунікативній сфері, психофізичному стані, здоров'ї. Дані зміни тривали певний час, без позитивної динаміки, або мали тенденцію до закріплення. У частині школярів з дислексією сила і виразність змін в поведінці та здоров'ї, пов'язаних з

адаптацією до нових соціальних умов, згодом зменшувалася, але порушення в комунікативній сфері залишалися, тобто не настала повна адаптація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Визель Т. Г. Нарушения чтения и письма у детей дошкольного и младшего школьного возраста. М. : Астрель, 2015. 128 с.
2. Ефименкова Л. Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов. М. : Просвещение, 1991. 224 с.
3. Журавльова Л. С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія.* К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 32. Ч 1. С. 101-107.

4. Журавльова Л. С. Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 8. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори. 2006, 2016. С. 89-101.
5. Корнев А. Н. Нарушение чтения и письма у детей : учеб.-метод. пособие. Спб. : МиМ, 2017. 286 с.
6. Лалаева Р. И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2014. 303 с.

УДК 376-056.264-
053.4:[811.161.2'233'373:398.21]

О. В. Ласточкина

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

Т. А. Саган

*магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

РЕЗУЛЬТАТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті подано кількісно-якісний аналіз ефективності експериментального навчання – збагачення лексики дітей передшкільного віку з загальним недорозвитком мовлення засобами народної казки.

В статтє представлено количественно-качественный анализ эффек-

тивности экспериментального обучения – обогащение лексики детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи с помощью народной сказки.

The article presents a quantitative and qualitative analysis of the effectiveness of experimental learning – the enrichment of vocabulary of preschool children with general underdevelopment of speech by means of folk tales.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, передшкільний вік, збагачення лексики, народна казка.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, дошкольный возраст, обогащение лексики, народная сказка.

Keywords: general speech underdevelopment, preschool age, vocabulary enrichment, folk tale.

Постановка проблеми. Логопедична робота з дітьми з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) триває багато десятиліть. На даний момент для корекції даного порушення використовують різні методики: як новітні, так і традиційні.

Питання про стан лексичної системи старших дошкільників (напередодні їх вступу до школи) та, власне, й молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення є актуальним на сьогоднішній день; воно потребує вирішення за допомогою ефективних методів, способів та засобів навчання.

Тому, на завершення процесу підготовки до експериментального навчання для роботи з дітьми даної категорії ми здійснили специфічний добір як загально-педагогічних, так і спеціально-педагогічних методів, принципів навчально-виховного й логокорекційного процесу; визна-